

ծառացիր հնք Շաբաթ օրուան պատճեն : Պէտք է հեռանալ . կը սպասեն առւնէն : Խնչպէս հեռանալ : Վերջի՞ն բաժանում մը... կը խոնարհիմ ու կը համբուրեմ վեհափառի Աջը, որ այնքան ձեռագիրներ է առումնասիրած : Այդ Զեռքը ինքնին երկաթագիր ձեռագիր մըն է :

Երբ կը բաժնուէի Վեհափառէն, Անիկանան էր իզնատիս մանրանկարչի մէկ նկարին . . .

Ես հասած եմ իմ տունս :
Խոր քունի մէջ են բոլորը :
Կանցնիմ սենեեկս . կը բանամ լոյսը .
պատէն ինծի կը ժապի Հ. Աճառեանը :
Հա՛, կը յիշեմ թէ երեք անձեր սիրած եմ .
Եղիչէ Դուրեանը, Գարեգին Կաթողիկոսը
և Հ. Աճառեանը : Բախտը ունեցեր եմ
տեսնելու միայն Գարեգին Կաթողիկոսը :
Թիշտակները կ'ողողեն զիս : 1935: Մեր
տուածին հանդիպումը : 1946-1952: Բայց
առիկա տարբեր ու խոռվիչ պատմութիւն
մըն է : Պէտք է քնանալ . . . Կարելի՞ն է
միթէ : Անքնութիւնը կ'աճեցնէ մէջս հա-
ստառքը թէ Վեհափառը պիտի չմեռնի :

Ու այդ հաւատքը զիս կը պահէ ան-
քուն մինչև «Լուս ի Շաբաթ» : Դարձեալ
երաժշտութիւն, գարեհալ Մոկաց Միրզէն :
Վեհափառը քանի անգամներ զիմակալեր է
մահը, մանաւանդ վերջին 18 ամիսներուն :
Վեհափառը չի յարգեր ժամագրութիւնը
Մահուան : Վեհափառը չ'ուզեր մեռնիլ . իր
անտիպները, իր անաւարտ աշխատութիւն-
ները և իր նոր ծրագիրները իր զինակից-
ներն են Մահուան դէմ : Մահը մինակը
ինչպէս պիտի յաղթէ այդ բազմահազար
զինուորներուն :

Կ'արթննամ, Կ'արթննամ ոչ թէ քու-
նէն, այլ անքնութենէն : Ժամը 5.30ն է :
Տունէս կը լսեմ Վանքի տառաօտեան ժա-
մերգութեան առաջին կոչնակները, քաղց-
րալուր և աւետարեր : Աւրեմ Վեհափառը
զիմացեր է, չէ մեռեր : Կը յիշեմ Ալֆոնս
Տոտէի «La chèvre de monsieur Ségur» : . . .
Վասահ էի որ Վեհափառը պիտի չմեռնէր :
Վեհափառը չի մեռնիր : Բայց . . . քիչ ետք,
երբ ժամը 5.45ն է, այդ ինչ զօղանջ է,
հատհատ . . . ու չի վերջանար : Աւրեմ

ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Մեծասքանչ մեր լեզուին նոյնքան
մեծասքանչ բառերը, կարծիս թէ իրենց
խմասն ու թափը կը կորսնցնեն և կը նոհ-
մանան Աստուածարեալ Գարեգին Ա. Հայ-
րապետին մահաւան մէջ, երբ կը փորձենք
նոյն տրյու բառերովը իր մահը պատմեն :

Բօթարեր գոյժը, որ հնչեց Անթիլիասի
կաթողիկոսարանէն, արձագանգեց, ամէն
տեղ, Լիքանանի մայրաքաղաքէն մինչև
Ա. Էջմիածին, մինչև Հայոստանի բարձ-
րաբերձ և սպիտակափառ լեռները, Հիւ-
սիսային և Հարաւային Ամերիկաները, Ափ-
րիկէի և Ասիու խորերը, Ատլանտիսն և
Խաղաղական Ավկիանոսներու տփերը, և
Հնդկաստանի հառուները, վերջապէս բո-
վանգակ հայութեան ամենահեռաւոր ան-
կւունները . . .

Որքան տեղին է կրկնելու Սուսուղ թո-
գաւորի մահերգը և Լեռինք Հայոստանի մի՛
իցցէ ի ձեզ յօդ, և մի՛ եկեսցէ ի վերայ-
ձեր անձրի . . . ո, երբ իրենց Մեծ Զա-
ւակը, իր պաշտօն և սիրած հայրենիքէն
հառու, օտար ավելու վրայ կը վախճանի
անմուրատ . . .

Մահն է որ կը քոչէ չուանը ժամուն զան-
գակին :

... Մահուան զանգակն է :
Վեհափառը մեռեր է :
Վեհափառը չի մեռնիր :
«Ճառագայթը չի թաղաւիր» :
կը սկսի հին երաժշտութիւնը : Անա-
նուն ու մեծ երգիչը կ'երգէ :
— «Օրն եր Աւրեար,
Լուս ի նաբար» . . .

* * *

Մինք այսօր, Կիրակի օրով Ճառա-
գայթը պիտի թաղենք :

— Լսեցէք, ազգ և ազինք, իսպ
պիտի ընենք ու Ճառագայթը պիտի թա-
ղենք :

— Անզար ափսոս Մոկաց Միրզէն :

Ալլոյն Ալլոյնեան

Հաստաբեստ մեծ կաղնին, նման երբեմնի Լիբանանի դարաւոր մայրիներուն, յեղակարծօրէն կ'իշնայ և ահաւոր ու մեծ բաց մը կը ձգէ իր ետին:

Որքան խոր և անչափելի եղաւ Հայրապետին մահուամբ գոյացած կորուսոր, նոյն համեմատութեամբ առ համազգային և համայնական եղաւ հայ ազգին վիշտը: Դժուար է Հանգուցեալ Վեհ. Պարեզին Ա., Կաթողիկոսին կեանքը պատկերացնել: Բազմանուար հայրենասէրը, բեմբառացը, մեծ ուսանողը, Հայ Եկեղեցւոյ Միասնականութեան Առաքեալը, միացած և ի մի խառնուած էին Վեհ. Պարեզին Կաթողիկոսին մէջ, կազմելով ճշմարիտ և խկատիպ հայ հոգեւորականը:

Իր անձը համակ հոգիի, հաւատքի, սիրոյ, նուիրումի միւսոնաբոյր օծութիւն մը, աստուած ային չնորհք մը ու լուսեղէն կառոյցք մը ունէր: Եթէ ուղէինք բարացուցիլ Եսումնեծ Հայրապետին անձը, պէտք է ըսէինք անգարան: Հայ Եկեղեցւոյ Միասնականութեան Առաքեալը, որ միութեան ախոյիան Եկեղեցականը եղաւ ամենուրեք: Ան՝ մեր օրերուն իրական և ճշմարիտ տեսանողն էր, մարգարէական հզօր և շանթահարսղ չունչով, որ կուգար մեր երանաշնորհ Հայրապետներէն:

Դարապաղցի (Արցախ) էր, ժառանգած հայ Եսոնաշխարհի ազատութեան չունչը, իսկ Ա. Էջմիածինը անօր սրտին և հոգիին մէջ հրդեհած էր հայրենիքին սէրը, անկիզելի մորենիին կրակովը վառուած:

Հանգուցեալ Հայրապետը, իր ծննդաւ վայրին մէջ (Զիւանշիր գաւառուին, Չարտախւուու գիւղը) իր նախնական կրթութիւնը ստանալէն վերը, մօրեղօրոր Անտոն Վարդապետին հոգածութեամբը կը մէկնի Ա. Էջմիածին և Կ'աշակերտի Կէորգեան Ճեմաւանին, ուր՝ բոլորին ուշադրութեան առարկայ կը գտնայ: 1888ին Աւագ Սարկաւագ կը ձեռնազրուի և Օրմանեան Սրբազնին հնարամիտ կարգադրութեամբը կը յաջողի 1892ին Գերմանիա մեկնիլ: Ան՝ Լայրցիկի, Պերլինի և Վիէննայի գերմանական համալսարաններուն մէջ մօտ 5 տարիներ, իր երիտասարդական կրակու և աշխոյժ տարիներուն մէջ, ուսաւ աստուածաբանութիւն և փիլիսոփայական պատմութիւն և ապա իբրև աւարտաճառ (Thèse) գրեց «Մի կամքի

վարդապետութեան ծագումը», Հայ և Յոյն աղբեւբների քննադատութեամբ» աշխատասիրութիւնը և ստացաւ Փիլիսոփայական Տօքթորի աստիճանը (1897):

1897ին Գերմանիայէն Ա. Էջմիածին կը վերագանակ նոյն տարին, Ա. Գայիանէի վանքին եկեղեցիին մէջ արեղայ կը ձեռ նադրուի պահելով իր աւագանին անունը և Գէորգիան ճեմարանին մէջ ուսուցիչ կ'անուանուի, ուր կ'աւանդէ Հայ Հին Մատենագրութեան և Աստուածաբանութեան գասընթացքները: 1900ին Կ'լնտրուի Թիֆլիսի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդի ինչպէս որ Կ. Պոլիս Արևմտեան Հայրումտարական և հարուստ գասակարգին մշակոյթի կեղծրնն էր Թիֆլիսը: Հոգելոյս Հայրապետը, Թիֆլիսի մէջ ազգային և մտաւորական մեծ գործունեւթիւնը մը կ'ունենայ: հակառակ իր կամքին 1905ին կը վերագանայ Ա. Էջմիածին և իրեն կը յանձնուի Գէորգեան ճեմարանին վերատեսչութիւնը և Ա. Էջմիածին պաշտօնաթերթ «Արարտ» ամսագլին խրմագրութիւնը: Այդ թուականէն սկսեալ, Վեհափառ Հայրապետը կը խորացնէ իր գիտական, բանասիրական, զրչագրական հետազոտութիւններն և ուսումնասիրութիւնները և ինքինքն քը կը նուիրէ Հայ մանրարուեստներու և բանասիրութեան: Կ'լնտրուի իսկական անդամ Խուռ Կայսերական Հնագիտական Ընկերութեան: Երևանի համալսարանին հնագիտական ամպիսնի զեկավար կը նշանակուի, նոյն տանն Երևանի գիտական հետազոտութեան անդամ կ'լնտրուի, նկատի ունենալով իր բազմերես և գիտական ուսումնասիրութիւնները: 1911ին Երևանաղէմ կ'այցելէ ուխտաւորութեան և ձեռագիրներու ուսումնասիրութեան համար: 1917-ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, իսկ 1927-ին արքեպիսկոպոս: 1927-ին Խրիմի, Նոր-Եամինիջեանի և Ռուսաստանի Առաջնորդ կը նշանակուի: Հոգելոյս Հայրապետը, իրեն յարատե ուսումնասիրող և գերծանող, զույն գագար չունեցաւ և իրեն այդ կոթողական և մագիստրոսական աշխատութիւններ արտադրեց: Հոգելոյս Հայրապետին միակ տեսլականը եղաւ իր ժողովուրդին տալ մեր անցեալին մեծ և անկորնչելի արժէքները:

ՊՐԵՄԻ ԳՐԱՎԱԳԼԻՐՆԵՐԸ և անոնց յարաբերական
պահանջարկացումը յընթացս դարերու, անոնց
վկանով գրական, պատմական, գիտական և
սովորական ուսումնասիրութիւններ, մէկ
բովոսքով ցոյց տալ հայ ժողովրդին անցեալի

և խրախուսեց հայկական բանակը և հայ-
րենասիրական բոցաշունչ խօսքերով հրա-
զինեց հայ հոգիները:

Կարսի անկումը խոշոր վէրք մըրբացաւ,
ինչպէս բովանդակ հայութեան նոյնպէս և
բովոսքով ցոյց տալ հայ ժողովրդին անցեալի

Վեհ. Հայրապետին դագաղը Անրիիլիսի Մայր Տաճարին մէջ:

Կ արուեստը իրրե ստեղծագործող և շինարար
մի մեծ ժողովուրդ . . . Ան Սարտարապատի
պատերազմին (Հոկտ. 1920) մասնակցեցաւ
և այդ պատմական հերոսամարտին նախըն-
թաց օրը, իրրե մեր օրերուն նոր Դեւոնդ
երէցը, խաչ և սուր ի ձեռին, քաջալերեց

Հայրապետին սրտին մէջ: 1934-ին, Լու-
սահոգի և երջանկայիշատակ վեհ. Խորէն
Ա. Կաթողիկոսին կողմէն հայրապետական
վիազօր նույիրակ նշանակուեցաւ և Սփիռ-
քի բովանդակ հայութեան մէջ, իր հայ-
րապետական առաքելութիւնը, մեծ խան-

ՊԱՏՄԻՉԸ ՀՈՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ

Պարտաւոր եմ իմ վերնագիրին յանդրզնութիւնն ու յաւակնութիւնը մեղմել Գ. Յովսէփեանին իսկ բառերովը որոնք զմալլելի պարկեցտութեամբ մը, գիտակցութեամբ մը կը մնան աւելի ասդին քան համադրութեանց արտօնած արծակութիւնները :

Խօսեցայ հաղբակեաննէն, իոն մուտք ունեցող իրաւ մատենագիրներուն առիթով։ Ու հազիւ թելադրեցի թէ այդ մեծածաւալ գործին տիրական նկարագիրը կերպնկալ արուեստի յիշատակարաններուն մեզի մատուցումովն էր պայմանաւոր։ Գիտենք որ մասնակարչութեան անտիպ աշխատափրութիւնը նոյն ոգիով մատուցումներու հանդէս մըն է։ Կարդացէք Նիւթեր եւ ու-

սումնասիրութիւններ հայ արուեստի եւ մատակարակութիւններ կոյրի պատմութեան ընդհանուր վերնագրին տակ լոյս տեսած գործերը։

Ով որ այցելած է Վեհափառին ու կախած յոզնած նայուածքը մը անոր դարձներուն հասակին, որոնց իւրաքանչիւր խորշին — աչքին — մէջ այս անունները մատուցող նախանիւթերը, մեծ պահարաններու մէջ կը քնանան, սպասելով յարութեան կոչին, ալ չի կրնար մոռնալ զանձին հարըստութեան չափով, հաւաքողին անհուն աշխատանքը։

... «Կը յաջողութեան մեզ ամբողջական դարձնել գործը, Աստուծոյ կամքն է, մեր կեանքի տեւողութեան եւ գիտական աշխատանքներով զբաղուելու յարմարութիւն-

դավառութիւն ստեղծեց հանգէստ հայրինիքին և Ս. Էջմիածնին։ 1938-ին, Հիւս. Ամերիկայի առաջնորդ ընտրուեցաւ, ուր մօտ 5 տարիներ պաշտօնավարեց։

10 Մայիս 1943-ին, Անթիլիաս գումարուած Պատգամաւորական ժողովը գրեթէ միաձայնութեամբ զինքը կիլիկիոյ Կաթողիկոս ընտրեց, իրեւ արժանաւոր յաջորդ և գահակալ Շնորհալիներու աստանական Աթոռին։ Իրապէս ինք եղաւ ազգը ընտիր, արժանընտիր և արժանավայել կաթողիկոս մը։ Իր ընտրութենէն 1945-1952 լման եօթը տարիներ գահակալեց, իսկ վերջին մէկուկէս տարին անկողին ինկաւ, իր ըն հիւսներ։

Հոգելոյս Հայրապետին թաղումը եղաւ համազգային, և Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը 5 անձերէ բաղկացեալ պատուիրակութիւն մը նշանակեց թաղման հանգիսութեանց ներկայ գտնուելու համար։

Իրեն համար, իրեւ արուեստագէտ և մշակուած միտք, գրչագիրները, ուր ցոլացած և հայելիացած կը մնան հայ ստեղծագործ համարին գանձերը, մեր պատմութիւնը և արուեստի նուաճումները, նըլուրական և թանկարժէք սրբութիւններ էին։

Իր կողմէն աշխատասիրուած բոլոր

գործերը կոթօղական գործեր եղան, մին միւսէն զեղեցիկ, մին միւսէն հմտալից և թանկարժէք։

Իրական մեծութիւն մը, հանձարափայլ անձնաւորութիւն մը իր ամբողջ ունեցածը Հայ ազգին և Հայ Եկեղեցիին տալով մեզմէ կը մեկնի, կոթողական յիշատակներ ձգելով մեզի։

Պատմական, բանասիրական իր գործերը, ի մասնաւորի մեր բազմահազար զբանագիրները որոնց մեծ մասը իր կողմէն հանգամանօրէն և զիտնականօրէն քննուած և ուսումնասիրուած են, փոքր մասով միայն հրատարակուած են։ Հոգելոյս Հայրապետը թանկարժէք ժառանգութիւն մը և կտակ մը կը թողու Հայ ազգին, Հայոց Եկեղեցիին և ի մասնաւորի Մեծի Տանն կիլիկիոյ Միաբանութեան, որպէսզի՝ անոնք մաս առ մաս տպագրուին և հրատարակուին, ասով միայն իր երազը կ'իրականանայ և Հոգելոյս ու մեծ Հայրապետին հոգին կը հրճուի երկնային ու յաւիտենական օթեւանէն։

Խունկ ու արցունք իր անթառամ յիշատակին և անունին։

ՆԱՐ ՆԱԽԻՋԵԼԱՆՑԻ
ԵՐԱՎԱԾԵԼ